

Gréczi-Zsoldos Enikő

Madách Imre korai leveleinek nyelvi jellemzői

1. Ez évben emlékezünk Madách Imre halálának 150. évfordulójára. Andor Csabával, a Madách Irodalmi Társaság tiszteletbeli elnökével jelenleg készítjük elő s rövidesen tervezzük megjelentetni Madách Imre levelezésének eddigi legteljesebb kiadását. Az 1992-ben megjelent katalógus szerkesztői (Andor–Leblancné 1992) számba vették az akkoriban ismert Madách-kéziratokat és -leveleket. A katalógus tartalmazza a kéziratok lelőhelyét, illetve a szerkesztők rövid, regesztaszerű leírásban tájékoztatják a kutatókat a levelek külső jellemzőiről. A készülő kötet az azóta előkerült leveleket is egybefoglalja majd, s – hogy nyelvészeti kutatásokban is hasznosítható legyen – betűhű átirásban közli azok tartalmát. A jelen tanulmányomban vizsgált leveleket Andor Csaba gyűjtötte egybe és digitalizálva rendelkezésemre bocsátotta. Segítségét köszönöm.

2. Dolgozatomban a Nógrád vármegyei, alsósztrégovai születésű fiatal Madách Imre nyelvhasználatának néhány jellemzőjét veszem számba a legkorábbi leveleit vizsgálva. Az egységes magyar irodalmi és köznyelv akadémiai kodifikálását megelőzően, így a XIX. század első évtizedeinek magyar nyelvhasználatára is jellemző, hogy vidéken, egy-egy nyelvjárási régió területén élő írástudónak beszélt és írott nyelvében egyaránt, még ha művelt és olvasott is, regionális-nyelvjárási(as) jegyek tűnhetnek föl. A palóc és tót nyelvi környezetben leélt első néhány éve alapján feltételezhetjük, hogy Madách Imre is használt regionalizmusokat, még ha a család társadalmi helyzete, a nemesi létforma, illetve Madách Imre olvasottsága és műveltsége ki is emeli őt a nyelvjárási közegből. A kastélyban szolgáló falusi beszélőkkel elkerülhetetlenül találkozott, de Alsósztrégován – tót falu lévén – sok esetben nem magyar nyelvjárási beszélőkkel érintkezett. Madách Imre első házi tanítója, Ostermann József vélhetően szlovák anyanyelvű volt, erre enged következtetni, hogy haláláig a Hont vármegyei Nagylám evangélikus lelkésze volt. A Felvidék evangélikus közösségének tagjai pedig többségében szlovák anyanyelvűek. Andor Csaba véleménye szerint szlovák nyelvismeretének mélysége vitatható: „a személyzettel vagy a falu lakóival való kapcsolata aligha adhatott alkalmat a szlovák nyelv mélyebb elsajátítására” (Andor 2007: 17). Az életrajzíró is hozzáteszi, hogy valamennyire azért mégiscsak tudhatott szlovákul, mivel az 1861-es országgyűlési választások idején ezen a nyelven is megköszönte a választók bizalmát. A közeli településeken nemcsak tót atyafiakkal, hanem

magyar anyanyelvű palóc nyelvjárású beszélőkkel is érintkezhetett. Madách Imre már fiatal korában is sokat olvasott, több nyelven beszélt (a magyaron és a szlovákon kívül németül, angolul, franciául is tudott, illetve olvasott latinul és ógörögül). A családtagok a leggyakrabban magyarul beszéltek egymással. Andor Csaba azzal indokolja ezt, hogy szülei is ezen a nyelven leveleztek egymással és többnyire ismerőseikkel is (Andor 2007: 17). De tudjuk azt is, hogy Madách Imre anyja az étkezőasztalnál megkövetelte a német társalgást, a családi vacsora után gyakran német könyvekből olvastak föl, s a költő legkorábbi, gyermekkorából fennmaradt kéziratai, a szülőknek írt köszöntők francia nyelvűek. Madách Imrét gyermekkorában családi alkalmazásban álló nevelők oktatták, vizsgáit később Vácott tette le, 1837 őszén pedig a pesti egyetemre került. Első 16 évének nyelvhasználatát tehát a nyelvi kontaktusok jellemzik: egyrészt a többnyelvű környezet hatott rá, másfelől már ez idő tájt is többféle regiszterrel, nyelvjárási és szociolektális változattal, a tudományok szaknyelveivel, valamint a latinizmusokkal terhelt jogi szaknyelvvél is találkozott. Kötelező volt a Madách-gyerekeknek tanulmányaik mellett bizonyos szakmákban elmélyülni. Madách Imre leveleiből tudjuk, hogy ő az esztergályos szakmát gyakorolta, így nyilvánvalóan ezen foglalkozás szaknyelvének néhány kifejezését is elsajátította, ami sok esetben akár újabb német eredetű szavak megjelenését is eredményezhette szókincsében.

Dolgozatomban Madách Imrének az 1834. december 28-a és az 1839. április 27-e, azaz 11 és 16 éves kora között írott 31 misszilisének nyelvi anyagát vizsgálom. Az alábbi felsorolás tartalmazza a vizsgált levelek keletkezési idejét, helyét, a személyt, akinek címezte, illetve mai lelőhelyüket. Zárójelben, kérdőjellel jelölöm azon levelek keltezését, amelyet írójuk nem tüntetett fel, de Andor Csaba – a levelek tartalma és az életrajzi adatok egybevetése alapján – kikövetkeztetett (Andor–Leblancné 1992).

1. 1834. december 28. h. n., anyjának, Majthényi Annának (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 2. levél)
2. 1837. október 15. Pest, Majthényi Annának (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 3. levél)
3. 1837. november 5. Pest, Majthényi Annának (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 4. levél)
4. 1837. november 11. Pest, Majthényi Annának (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 5. levél)
5. 1837. november 18. Pest, Majthényi Annának (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 6. levél)
6. 1837. november 21. Pest, Majthényi Annának (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 7. levél)
7. 1837. december 17. Pest, Majthényi Annának (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 8. levél)
8. 1837. december 29. (Pest?), Majthényi Annának

- (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 9. levél)
 9. 1837. december 30. (Pest?), anyjának, Majthényi Annának és hűgának, Madách Annának
- (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 10. levél)
 10. 1838. január 27. Pest, Majthényi Annának
- (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 11. levél)
 11. 1838. március 31. Alsósztrégova, barátjának, Lónyay Menyhértnek
 (PIM Kézirattára, V-leve. V. 4836)
12. 1838. (május?) 5. Pest, Majthényi Annának
- (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 13. levél)
 13. 1838. május 26. Pest, Majthényi Annának
- (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 14. levél)
 14. (1838. május?), Pest, Majthényi Annának
 (Lelőhelye ismeretlen. Első publikációja: Palágyi 393–394. 17. levél)
15. (1838.?) június 24. előtt, Pest, Majthényi Annának
- (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 15. levél)
 16. (1838.?) július 25. előtt, Pest, Majthényi Annának
- (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 16. levél)
 17. (1838. július 26.–augusztus 10. Pest?) Majthényi Annának
- (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 35. levél)
 18. 1838. szeptember 1. Alsósztrégova, barátjának, Lónyay Menyhértnek
 (Lónyay Sándor tulajdonában)
19. 1838. szeptember 28. előtt, Alsósztrégova, Lónyay Menyhértnek
 (Lónyay Sándor tulajdonában)
20. 1838. december 11. Pest, Majthényi Annának
- (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 17. levél)
 21. 1838. december 11. Pest, hűgának, Madách Máriának
- (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre Madách Máriához 1 db)
 22. (1838. december 25. előtt, Pest?), Majthényi Annának
- (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 12. levél)
 23. (1838. december 25. előtt, Pest?), Lónyay Menyhértnek
 (Lónyay Sándor tulajdonában)
24. 1838. december 25. Pest, Majthényi Annának
- (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 18. levél)
 25. (1838. december 25. után, Pest?) Majthényi Annának
- (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 19. levél)
 26. (1838. december 25. után, Pest?) Majthényi Annának
- (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 20. levél)
 27. (1839. január 10. előtt, Pest?) Majthényi Annának
- (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 21. levél)
 28. 1839. január 19. Pest, Majthényi Annának
- (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 22. levél)
 29. 1839. március 17. (Pest?), Majthényi Annának
- (OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 23. levél)
 30. (1839. április 27. előtt, Pest?), Lónyay Menyhértnek
 (Lónyay Sándor tulajdonában)

31. 1839. április 27. (Pest?), Majthényi Annának
(OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 24. levél)
32. (1839. június 17. előtt, Pest?), Majthényi Annának
(OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre anyjához, 25. levél)

3. A levelek szövegéből hangtani, alaktani, mondattani és helyesírási jellemzőket emeltem ki, s ezeket egyfelől a költő születési helyére jellemző regionális nyelvi sajátosságokkal, másfelől a magyar köznyelvi-irodalmi nyelvi jellemzőkkel való viszonyában elemzem.

A levelek egyik helyesírási jellemzője, hogy az *i*, *u*, *ü* gyakran hosszú a szóalakokban, pl. *könyörűly*, *javúlt*, *küldök*, *küldi*, *bóldogító*, *tsínáljak*, *vígasztal*, *készüljön*, *jobbúlást*, *nehézül*, *tanúlnom*, *útszában*, *egyesület*, *húmorának*. Ez az írásváltozat esetlegesen, de nem feltétlenül utal hosszú ejtésre.

Az alábbi példa, melyben a mai köznyelvi *i* helyén *ö*-t találunk (*ösmerös*, *ösmerni*), nyilván *ö*-vel való ejtésre utal, amely akár nyelvjárási alakváltozat is lehet. Az ÚMTSz. azonban számos vidékről hoz példát az *ö*-zű alakváltozatokra, ezért behatárolhatatlan, hogy mely nyelvjárási régió jellemzője ez a forma. A TESz. 1808-ból adatol *ösme* szóalakot az alábbi szövegösszefüggésben: „Litteratura Ungarica. Magyar Nyelv ösme. Ékes magyar szóllás”, ennek nyomán ezt az alakváltozatot a kor egységesülő irodalmi nyelvi részének tarthatjuk. A Nyelvművelő kézikönyv szerkesztőitől is tudjuk, hogy 1940-ig az *ösmer* is szabályos alaknak minősült (NyKk. I: 1059).

A mai köznyelvi *ö* helyén *ű*-s alakváltozatban találjuk Madách Imre egyik levelében a *le dűlt* igét. Az ÚMTSz. a Madáchéhoz hasonló zártabb alakváltozatban Nagyszalontáról, Szegvárról és Szolnokról közöl adatokat, de saját nyugat-dunántúli gyűjtéseimben is hallottam adatközlőimtől a *dűl(ik)*, *dűll^üő* változatokat, illetve Imre Samu Felsőöri tájszótárában is feltűnik a helyiek nyelvjárási jellemző jegyeként. Tóth Imre Palóc tájszótárában *ő*-zű változatban szerepel ez az ige, ezért palóc tájszónak csak kétséggel minősíthetjük.

A köznyelvi *o*-hoz képest zártabb alakváltozatban használja Madách Imre a *sunka* szót. Ennek a magyarázata az lehet, hogy – a TESz. tanúsága szerint – német eredetű ez a szavunk, a felsőnémetben és az osztrák területeken *Schunke* változatban ismert, illetve egyes szláv nyelvekben, pl. a Madách Imrétől és a sztrégovai szolgáloktól is beszélt szlovák nyelvben is *šunka* a szó megfelelője.

Az *i ~ e* és az *i ~ é* variánsra is akad példa a levelekben, Madách Imre az *e*-zű és az *é*-zű alakokat használja (*erántam*, *erántunk*, *szerént*). A TESz. *iránt* szócikkéből azt tudjuk meg, hogy az *aránt* forma volt az eredeti, ebből az *eránt* elhasonulással, az *iránt* pedig zártabbá válással keletkezett. A *szerint* és a *szerént*, az *eránt* és az *iránt* változat évszázadokon át együtt élt, mindkettő szinkrónvariánsként része volt a kor nyelvi szokásának.

Példát találunk Madách kézírataiban a pótlónyúlásra: pl. *tőtéseken, hazúrúl, kűdj, vótt*, s nagyon gyakori írásváltozatként jelenik meg az *l* előtti magánhangzó-nyúlás, miközben az *l* nem esik ki (pl. *vólt, vólna, vóltál, bóltot, hólnap, hóltig, mólnár, óldalán, bóldog*). Hogy ezek az alakok csak írott változatként jelennek meg, vagy az ejtésben is megvalósultak, aligha lehet eldönteni, az első példasorban szereplő pótlónyúlásos alakok viszont feltételezhetően a beszélt nyelvi formát tükrözik. Ugyanígy a *pósta* írásváltozat is utalhat hosszú *ó*-s ejtésre.

Madách Imre korai leveleinek nyelvhasználatában a mássalhangzó-jelenségek közül gyakran feltűnő jellemvonás az intervokális gemináció, pl. *érkezéssével, pontossan, meg lehetőssen, különössen, annélkül, irássával, szorgalmatossan, bizonyossat, elősször, elégedesse, sebessen, allig, mindennik, látassa, isszonyú, halladva*. Az ezzel ellentétes irányú jelenség, a rövidülés is hasonlóan gyakran feltűnik, pl. *hoszú, örömel, szomszédságal, leveledel, kelemesen, reményel, létedel*. A nyúlás akár a beszédében is meglévő jelenség lehetett, de a rövidülés nehezen képzelhető el ejtésben, inkább csak helyesírási jelenségnek tekinthető, a korban még kialakulatlan, ingadozó helyesírás termékei lehetnek. Van viszont néhány olyan adat a levelekben (*szál* 'száll', *tárgyal* 'tárggyal', *álapotját, álitják, épen, éjel, hangal, sugalta, jólakva*), amelyben a hangok kapcsolódási törvényeinek megfelelően kiejtve is így hangoznak a szavak, tehát ezek esetében az írott forma az élőbeszéd lenyomata. A korban kialakulatlan, következetlen helyesírást példázza az időben egymáshoz közeli keltezésű, gyakran egyazon levelekben kétféle módon írt szóalakok megjelenése: pl. *kelemes ~ kellemesb', szeretet* (befejezett melléknévi igenévként, tehát az élőbeszédben *-tt-s* ejtéssel) *~ szeretett, it ~ itt*. Előfordul, hogy a korban szokásos rövidítésjellel (') utal Madách Imre az ejtésbeli hosszú hangokra, gyakran a melléknév középfokának jelölésekor, pl. *eleveneb', előb'í, virágzób', kellemesb'*.

A palatalizációra és a depalatalizációra egyaránt találunk példát. A palóc beszélőket jellemző palatális *l* ejtésére utalhat a *könyörűly, fertály, tellyesíttem ly-, lly-*os írásmódja. Szintén a palóc nyelvjárás jellemzője az *n* palatalizációja az alábbi névben: *Istvány*. Másol *l*-el írt alakokat találunk az előzőhöz hasonló hangtani helyzetben: pl. *fertál, esztergálos, személbe, sülleddni*. Az *l*-ezés nem palóc sajátosság (a nyugati magyar nyelvterület jellemzője), ezért ezeket a formákat inkább csak helyesírási változatnak tekinthetjük Madách Imre írott nyelvében. Egyéb mássalhangzók esetében is megjelennek a depalatalis alakváltozatok, pl. *kéntelen(ség), reménlem, sínlődik*, amelyek akár a kiejtésben is így hangozhattak.

Az írott alakban kiesik a mássalhangzó, így hiátust eredményez az *iedve, hián, elein, eleén* szóalakokban. Az idézett szóalakok ebben a hangtani helyzetben csak hiátustöltő hanggal valósulhatnak meg kiejtésben.

Az alaktani jelenségek közül említésre méltó néhány tóváltozat: palóc sajátosság, hogy a köznyelvben tóvégi időtartamot váltakoztató többalakú névszótövek a nyelvjárásban egyalakúvá lesznek, ennek példája Madách Imre egyik levelében, hacsak nem helyesírási változat, a *magajét* alak. A mai köznyelvi *remél* igető helyett a *reményl-*, *reménl-* tóváltozatokkal találkozunk a levelekben. A többalakú *v-s* változatú tő egyalakúként jelentkezik a *leróvhatni* formában. A hangzóhiányos igetők egyik példája egy- és többalakúként egyaránt megjelenik Madách Imre írott nyelvében: *érzte ~ érezem*.

Az E/3. személyű birtokos személyjel a korai levelekben kivétel nélkül *-i*, pl. *könyvit, elein*, birtoktöbbsesítő jellel: *mindenfélüket, levelidben, szükségimet*, egyik későbbi levelében a *-je* birtokos személyjeles *elején* is feltűnik. A T/3. személyű személyes névmás toldalékos alakjában a nyelvjárásias *-ök* változatot találjuk: *tőlök*. A korábbi levelek a nyelvjárásias formát rögzítik, később az alakuló irodalmi nyelvi változat felé mozdul el ebben a nyelvi részlegben is nyelvhasználata.

Az *-ért* határozórag alakváltozata, úgy tűnik, az ejtést tükröző rövidült formában jelenik meg az írott szövegben: *Károlyér, süteményer*. A köznyelvben középzárt vokálist tartalmazó elatívuszi, delatívuszi és ablatívuszi határozóragok gyakran zártabb alakváltozatban tűnnek föl a levelekben, pl. *Maritúl, defenziórúl, Pistárúl, jószágodrúl, arrúl, errúl, tollambúl, rúlad, hazúrúl* (de *hazúról* alakban is megjelenik), ez utóbbihoz hasonlóan a *tőlök, tölem, kerttől, reménytől, többiekről, pénziből, Universitásból* középzárt magánhangzót tartalmazó ragváltozatok mutatják az ingadozást a regionális és az egységesülő nyelvváltozat irányába ható formák között.

A *-val, -vel* rag hol a geminált ejtést nem tükröző helyesírási változatként jelenik meg az írott szövegben, pl. *leveledel, örömedel, szomszédságal*, a mutató névmás ragos alakváltozatában azonban a toldalék *v-je* hasonítja a tő utolsó mássalhangzóját eredményezve az *avval, evvel* formát.

Az időhatározó jelölése a mai köznyelvihez képest redundáns formában jelenik meg a *-kor* határozóraggal Madách nyelvében: pl. *leg közelebbkor, jövőkorig*.

A *van* ige E/3. személyű alakja nem zérómorfémás, hanem a korban jellemző *vagyon* forma. Múlt idejű igéi gyakran *-a, -e, -á, -é* jeles elbeszélő múltú alakok: pl. *adál, mondá, jövének*. Az egyik levelében a kor nyelvhasználatára jellemző szenvedő igealakot találunk: *váratatik*.

Megvizsgáltam Madách Imre korai leveleinek névelőhasználatát. A legkorábbi szövegeiben még találunk példát (összesen 21 alkalommal) az *a'* (a korábbi egyalakú *az* rövidülését jelölő) változatra mássalhangzóval kezdődő szavak előtt, pl. *a' gazdasszony, a' házat, a' magadzinba, a' többiekről*, stb. Az átmeneti formának tekinthető *a'+C* változat mellett megjelennek a mutató névmási *e'+C* alakok is (összesen négyszer, pl. *e' szemre hányással*). Az 1838. szeptember 1-jei az utolsó olyan levele, amelyben még jelen van a rövidítés jelét

tartalmazó, régiesebb írásmódú névelő. Mindezek mellett, illetve a későbbi levelekben a mai irodalmi nyelvnek és helyesírásunknak megfelelő *a* névelőt találjuk mássalhangzóval kezdődő szó előtt Madách Imre leveleiben (összesen 109-szer a vizsgált misszilisekben). A vizsgált korpuszban tehát a régies alakváltozatot még tükröző aposztrófós forma mintegy negyede az újabb helyesírású alakoknak. Beszédében minden bizonnyal a mai köznyelvre is jellemző *a* névelőt ejthette mássalhangzóval kezdődő szavak előtt, az *a'* csak az előző kor helyesírási hagyatéka lehet.

A vonatkozó névmás alakja két korai levelében a palóc nyelvjárásra jellemzően egyalakú, a *ki*, *aki* utalhat személyre és személytelenre egyaránt: „...*leveletem, kit...*”, „*egy fertály árkus papírost, kire festettek új esztendőre*”.

A levelek írója a hol? kérdésre válaszoló köznyelvi *-bVn* helyett az élőbeszédre gyakran jellemző *-bV* alakváltozatot használja több határozóragos szintagmában, illetve szóalakban: „*marciusba ország gyűlés lesz*”, „*skatulába ... magadzinba van*”, *valóba*.

A *Lubival* *vagyok ösmérös* szerkezet használata idegen hatás nyelvhasználatában. A *jól mulattuk magunkat* szintagmát a TESz. régiesnek minősíti, de Madách Imre korának nyelvhasználatát jellemző kifejezésként értékelhetjük.

4. Madách Imre korai leveleinek szóhasználatából gyűjtöttem néhány érdekes, jellegzetes lexémát, kifejezést. Akad köztük olyan, amelyet az alakváltozata vagy a megjelenése miatt találtam érdemesnek bemutatni, és van olyan lexéma, amely a mai nyelvhasználatunknak már nem része, elavult, régies, ezért tartom bemutatásra érdemesnek. Ezeket névsorrendben, szótárszerű bemutatásban közlöm.

adressze 1838?: „Tsodálom hogy utolsó levelem meg kaptad, mivel *adrefse* nélkül vitte Istvány a póstára” (26. levél). **J:** 'cím, címzés'. A német és a szláv nyelvekben egyaránt meglévő szó.

bilét 1838: „*bilétemet* oda ajándékoztam” (10. levél); 1839: „az Asszonyi egyesület bálra, *biléteket* erővel rám akartak tolni”, „előb' adott nekem *biléteket*” (27. levél). **J:** 'belépőjegy'. IdSz. A franciából német közvetítéssel átvett szó a magyarban. A szláv nyelvekben is létező szó.

ceremónia 1838?: „sok *tzeremóniát* kellett vele csinálni” (26. levél). **J:** 'szertartás, körülményesség'.

cimbora 1838: „töb' *Tzimborák* be is fogattak” (20. levél). **J:** 'barát'.

esztergályos masina 1838: „*Esztergálos masina*”(24. levél); „*esztergálos machinát*”(25. levél). **J:** 'esztergagép'.

fejér 1838?: „kérlek küldjél bé *fejér* ruhát”(15. levél). **J:** 'fehér'. Az ÚMTSz. a magyar nyelvterületnek szinte minden vidékéről adatolja ilyen alakban a lexémát, ezért tipikus palóc tájszónak nem tekinthető.

iskatula/skatula 1837: „a sok kalács ... az óra *skatulába*, ez a nagy *skatulába* ... van”(3. levél); 1838: „A be kötött Spiegel-t itt küldöm minden ide küldött *iskatulákkal*, tsak a' kis kosarat tartjuk meg”(9. levél). **J:** 'doboz, tárolóedény'. PTSz. *eskatulya*. TESz. 1808: *iskátulyában*; 1816: *iskatulya*. ÚMTSz. *eskatulya* (Mátraalja), *iskatulya* (palóc vidéken).

juristabál 1837: „A *jurista bál* felől leg közelebbkor tudósítlak.”(9. levél); 1838: „Hiába vártalak a' híres *Jurista-bálra*”(10. levél); „Az idén nem lesz oly szép *jurista bál* mint másszor”(20. levél). **J:** 'jogászbál'.

klavirmester 1838?: „érdemes a *klavirmestert* fel fogadni, de tsak az iskolai esztendő eleén”(15. levél). **J:** 'zongoratanár, zongorista'.

lajbli 1837: „köszönöm azon *laiblit*, mely már készül”(7. levél). **J:** 'felsőruha, mellény'. PTSz. *lajbi* 'mellény'.

lég 1839?: „hideg *léggel* telt ruhákat”(30. levél). **J:** 'levegő'.

magadzin 1837: „ez a *magadzinba* van”(3. levél). **J:** 'raktár'. TESz. 1706: 'raktár'. Német eredetű szó.

nyakra-főre 1839: „az exámenekre *nyakra főre* készülök”(28. levél). **J:** 'sokat'.

pazérás 1837: „Háláadatlan *pazérás* volna tölem az, ha azon öt ezüst forintot is el fogadnam”(3. levél). **J:** 'pazarlás'. TSz. *pazsér* 'naplopó'; *pazérol* 'pazarol'. TESz. 1693. *pazérlották*; 1740: *pazsárlókkal*; 1743: *elpázsárolta*, *elpazeral*; *pazér* 'pazar'; *pazsér* 'pazarló, fényűző'. PTSz. nincs adat.

piartz 1838: „a széna-piartzot egy öltre fel töltötték”(13. levél). **J:** 'piac'. A TESz. a XVII. századból adatol *piarcz* alakot, illetve tájszónak jelöli a *pijarc* formát.

skatula/iskatula I. iskatula

spajz 1837: „A *spajz* most pompás” (3. levél). **J:** ’éléskamra’. Német eredetű szó.

strinflí 1838?: „azólta mindég egy pár *strinflit* hordok” (15. levél). ’harisnya’. Német eredetű szó, n. *Strumpf*.

tentámen 1838: „A’ *tentámenig* látni reménylek.” (10. levél). **J:** ’vizsga’. IdSz. ’kísérlet, próba’. Latin eredetű szó.

universitás 1837: „dobogó szívvvel jöttem az *Universitásból* haza” (6. levél). **J:** ’egyetem’.

5. A nyelvi élet első szakaszának, a gyermek- és kamaszkornak az írott emlékei a legalkalmasabbak annak a nyelvi rétegnek a feltárására, amely az elsődleges és az idiolektális nyelvváltozatnak a jellemzőit a legpregnansabban magán viseli. A levelekből gyűjtött nyelvi adatok azt bizonyítják, hogy Madách Imre vernakuláris nyelvében felfedezhetők a regionalizmusok, ugyanakkor az egységesülő nyelvváltozat irányába ható jelenségek nyomait is megtaláljuk. Tanulmányainak egy részét latinul végzi, a jogi szaknyelv terminusai is latin eredetűek, a tót (szlovák) közösség, amely Alsósztrégován körülveszi, illetve a gyakori német nyelvű társalgás nyomai természetesen megmutatkoznak nyelvhasználatában, ezért magyar nyelviségébe beszűrődnek a latin, a német és a szláv eredetű szavak. A később keletkezett leveleinek és irodalmi alkotásainak nyelvi vizsgálata lehetővé teszi a jellegzetes madáchi nyelv egyes jelenségeinek feltárását, közelebb juttathat a XIX. századi vidéki nemesség nyelvhasználati jellemzőinek vizsgálatához, ugyanakkor az egységesülés felé ható nyelvi jelenségek útja több nyelvi jellemző együttállásával árnyaltabban adatható lesz.

Irodalom

Andor Csaba 2007. *A siker éve: 1861. Madách élete*. Madách Irodalmi Társaság, Budapest.

Andor Csaba – Leblancné Kelemen Mária 1992. *Madách Imre kéziratái és levelezése (katalógus)*. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest.

Balogh Károly 1996. *Gyermekkorom emlékei*. Madách Irodalmi Társaság, Budapest.

Imre Samu 1973. *Felsőöri tájszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Palágyi Menyhért 1900. *Madách Imre élete és költészete*. Az Athenaeum Irod. és Nyomdai R. T. kiadása, Budapest.

Rövidítések

IdSz. Bakos Ferenc (főszerk.) 2002². *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

NyKk. Grétsy László – Kovalovszky Miklós (szerk.) 1980–1985. *Nyelvművelő kézikönyv I–II*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

PTSz. Tóth Imre 2007. *Palóc tájszótár*. Nap Kiadó, Budapest.

TESz. Benkő Loránd (főszerk.) 1967–1984. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–IV*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

TSz. Szinnyei József 2003². *Magyar tájszótár*. Nap Kiadó, Budapest.